

MARULIĆ I ENGLESKA

Charles Béné

Dok sam prošle godine na otoku Hvaru spominjao prvi prijevod Marulića na engleski, koji se svodi na samo jednu pjesmu — *Carmen de doctrina*, koju je pjesnički preveo i objavio 1595. Philip Howard, grof od Arundela¹ — nisam pretpostavljao da taj prijevod predstavlja samo dio zanimanja što ga je engleska čitalačka publika 16. st. posvećivala Marulićevo djelu. Naime, ustanovljeno je kako je baš englesko izdanje *Institucije* iz 1577. ne samo najznanstvenije i najljepše, nego da je ujedno i poslužilo kao uzor svim ostalim izdanjima koja su uslijedila do 17. st.

1. PHILIP HOWARD,² prevodilac *Carmen de doctina*

Prvo bih spomenuo prijevod *Carmen de doctrina* Philipa Howarda, jer je proučavanje, započeto prošle godine, donijelo dragocjene podatke o ličnosti autora i dramatičnim okolnostima u kojima je taj prijevod napisan i izdan.

Kao prvi sin vojvode od Norfolka imao je društveni položaj podređen isključivo kraljici. Njegov se otac priključio Anglikanskoj crkvi, te je i on sam odgajan u toj vjeri pod tutorstvom Johna Foxea. Kao student u Cambridgeu, uživao je naklonost dvora. Godine 1581. (tada je imao 24 godine) nazočan je raspri između protestantskih i katoličkih svećenika. Pogoden uplitanjem Edmonda Campiona, odlučuje napustiti Anglikansku crkvu kako bi se priključio Rimokatoličkoj. Odrešit je u nakani da napusti svoju zemlju kako bi se s obitelji nastanio na kontinentu i živio u skladu sa svojom vjerom.

Nakon nečije izdaje zaustavlja ga 14. travnja 1585. na otvorenom moru

¹ *Dani Hvarskog kazališta* — Hvar, 10–12. svibnja 1990. Izvješće o toj manifestaciji objavljeno je u časopisu »Mogućnosti«, 12/1990; str. 1391–1392.

² Od djela ili članaka posvećenih sv. Philipu Howardu (proglašen je svecem od Pija VI. u Rimu 10. ožujka 1971) navodimo brošuru što ju je 1985. objavila dijeceza Arundela i Brightona: *The Cathedral of our Lady and saint Philip Howard*.

Elizabetina policija, te biva zatočen u Londonsku kulu. Godine 1589, postaje žrtvom nove optužbe zbog veleizdaje jer je, po svjedočanstvu svog tamničara, molio za uspjeh Armade.³ Usprkos protivljenju sudaca, bude osuđen na smrt. Premda presuda nije izvršena, ostaje u zatvoru sve do smrti 1595, čiji se uzrok, osim lošim postupcima, bez mnogo sumnji pripisuje trovanju. Posljednje iskušenje predstavljalo je kraljičino odbijanje da mu na samrtničkoj postelji omogući posjet supruge i sina, kojeg nije poznao. Takva strogost može se objasniti samo zamašnošću njegovih plemićkih titula, čiji je sjaj mogao zasjeniti i samu kraljicu.⁴ Desetogodišnje zatočeništvo prolazilo mu je u molitvi i prevodenju vjerskih djela, sve do smrti u 38. godini.⁵

Briga čuvara da unište sve što je pisao rezultirala je činjenicom da je od njegovih spisa malo što sačuvano. Posebice ćemo spomenuti cjelokupan prijevod jednog djela J. J. Landsbergera (1489–1539), redovnika iz Kölna, pod nazivom *Pismo Isusa Krista vjernoj duši*.^{5a} Prijevod djela popraćen je stihovanim prijevodom određenog broja psalama (dva na početku, tri na kraju). Među tim raznim pjesmama nalazio se, na početku knjige, pjesnički prijevod Marulićeve *Carmen de doctrina* (v, Prilog 1).

Dugo se postavljalo pitanje je li Philip Howard doista autor tih pjesama, jer je raznovrsnost njihovih nadahnuća mogla navesti na pretpostavku o većem broju autora (ili prevodilaca),⁶ to više što u izdanju iz 1595. nije naznačeno ni jedno autorsko ime, a čak je nosilo i pogrešnu naznaku mjesta. Naime, djelo nije tiskano u Antwerpenu, nego u tajnoj tiskari arundelskog dvorca.

Otkriće Landsbergova izdanja iz 1547, prema kojem je radio Philip Howard, omogućilo je rješavanje tog pitanja. Primijećeno je kako je autor triju pjesama koje Philip Howard prevodi, posebice *Hymnus alphabeticus* i *Hymnus creaturarum*, sam Landsberg. Nalazile su se pri samom kraju izdanja iz 1547. P. Howard je dakle najprije preveo *Pismo*, a zatim pjesme što su slijedile, ostavljajući ih na njihovom mjestu.⁷ Stoga nema razloga za sumnju da je autor prijevoda *Pisma* ujedno i autor prijevoda pjesama, dakle grof od Arundela, kao što to i označava izdanje iz 1610 (u kojem nije bilo potrebe za prikrivanjem imena pokojnog autora). Prvotni naslov nije navodio ime autora, ali je naznaka bila jasna: »preveo čovjek velike slave, čiji će primjer življenja i patništva ostati u spomen njegovoj zemlji i budućim naraštajima.« Iz-

³ Znamo da je 1588. Filip II. poslao nepobjedivu armadu da bi zbacio s prijestolja Elizabetu I. Uništena je u oluji.

⁴ Usp. Butler's s *Lives of the Saints*, str. 153 V; *Dictionary of National Biography*, str. 54.

⁵ Međutim, još se može vidjeti natpis koji je Philip Howard načinio nožem u čeliji kule Beauchamp: »*Quanto plus afflictionis pro Christo in hoc saeculo, tanto plus gloriae cum Christo in futuro.*« Arundel, 22. lipnja 1587.

^{5a} »*Pharetra Diuini Amoris*« Johanna Justusa Lanspergiusa sadržavala je i *Colloquia Jesu Christi ad quendam animam fidelem*, u Steelsijevu izdanju iz 1547. s ilustracijama A Dürera.

⁶ Catholic Record Society, svezak 21, 1919, poglavlje 70, str. 328–329, dovodi u sumnju autorstvo Philipa Howarda za pet prevedenih pjesama zbog raznovrsnosti njihove inspiracije. To je slučaj i kod *Father Thurstona* (Month, JAN. 1986, str. 43).

⁷ Usp. Uvod u izdanje iz 1926, od J. J. Landsbergera, str. XXVIII i XXIX.

danje iz 1610. objavljeno u Saint-Omeru precizira: »preveo na engleski Lord Howard, grof od Arundela.«⁸

Zar činjenica da je dao potpun prijevod pjesme, kojoj prethodi drvorez nadahnut onim Johna Fowlera (ali s jednim likom više: Marijom Magdaleonom koja u suzama kleči podno križa), te to što je smještena na početku sveska jasno ne ukazuje kako je on tu pjesmu držao dostojnom da bude uvod u cjelinu knjige?

Pravo govoreći, nazočnost tog *Razgovora kršćanina i Isusa na križu* u Landsbergerovu izdanju nije začudna. Sâmo je, naime, djelo pismo Krista vjernoj duši, kao što je *Carmen* obraćanje Krista kršćaninu. Osim toga, *Hymnus alphabeticus* dugačka je pjesma o životu i mucu Isusa Krista; *Carmen de doctrina* počiva na istom nadahnuću.

Još bih napomenuo da se Philip Howard nije zadržao samo na tome. I sam je spjevao dužu pjesmu o mucu i raspeću. Ti stihovi, *Earl of Arundel's verses*, objavljeni u djelu *Syddenham prayer book* (str. 29–30),⁹ koji, kao i *Carmen*, u svom dijaloškom dijelu sadrže četrnaest strofa, meditacija su o Kristovoj mucu. Međutim, dok Marulić završava svoje djelo prikazom posljednjih stvari, on tri zadnje strofe posvećuje Isusovu polaganju u grob, uskrsnuću i uzašašću.

Ta pjesma, u kojoj se ponekad doslovno koriste termini već upotrijebljeni u prijevodu *Carmen*, također pokazuje u kojoj je mjeri Philip Howard bio pod utjecajem Marulićeva ostvarenja. To je zasigurno dovoljno da bi se objasnilo počasno mjesto koje joj namjenjuje u izdanju iz 1585.

2. JOHN FOWLER, MARULIĆEV IZDAVAČ

Ako postojanje takva prijevoda pokazuje da Engleskoj Marulić nije bio sasvim nepoznat, možemo se začuditi što listajući bibliografije njegovih djela ne nalazimo ni jednog engleskog izdanja. Međutim, ako imamo u vidu drastična proganjanja katolika koji su ostali vjerni Sv. Stolici, prvo pod Henrikom VIII, zatim pod Elizabetom I (1558-1603) te pod Jakovom I (1603–1625), kada je i samo posjedovanje, a pogotovo objavljivanje djela katoličke inspiracije bilo kažnjivo, lakše ćemo razumjeti tu nenazočnost Marulićevih izdanja na britanskom otočju.

Da su *Institucija* i druga Marulićeva djela prodrli u Englesku, to je neosporna činjenica, koja biva potvrđena brojnim primjercima sačuvanim u knjižnicama, posebice *Institucijom* u British Museumu s bilješkama Henrika VIII (bez sumnje u vrijeme kada ga je papa Lav X. proglasio »braniteljem vjere«).¹⁰ S druge strane, zna se da mnoga djela nisu prestajala biti tiskana ili donošena u Englesku, a *Katalog katoličkih knjiga na engleskom, tiskanih*

⁸ Usp. Catholic Record Society, sv. 21, 1919, str. 328 (izd. 1595) i 329 (treće izdanje, 1610).

⁹ *Syddenham Prayer book*, str. 77, iznova tiskana od Catholic Record Society, VIII, 29, str. 29 i 30.

¹⁰ Ta naznaka, dobivena od profesora Frankela, direktora Instituta povijesti reformacije u Zenevi, čeka na potvrdu iz British Museuma.

u inozemstvu ili potajno u Engleskoj nudi nam impresivnu listu što ukazuje na aktivnost — i hrabrost — Engleza koji su ostali vjerni Rimskoj Crkvi.¹¹ Zatočeniku Johnu Fowleru iz Bristola dugujemo ono prekrasno izdanje *Institucije* (Antwerpen, 1557) koje će poslužiti kao uzor svim narednim izdanjima.

Njegov izdavač, John Fowler (ili Fouler po tadašnjem pravopisu), rođen je u Bristolu 1537. Studirao je na Winchester School u Oxfordu gdje je i dobio titule Bachelor of Arts (1557) i Master of Arts (1560). Njegovo vjenčanje s Alice Harris, kćerkom osobnog sekretara Thomasa Morea, može objasniti njegovo izgnanstvo u času kad Elizabeta I. zauzima prijestolje, te prostor koji će posvetiti djelu Thomasa Morea u svojim izdanjima.

Kao izdavač smješten prvo u Louvainu, a zatim u Antwerpenu, posvećuje se izdavanju djela duhovna sadržaja u želji da podrži svoje sunarodnjake, kako u Engleskoj, tako i u izgnanstvu, koji su ostali vjerni Rimskoj Crkvi. Tako se među njegovim prvim izdanjima nalazi *A Dialog of Comfort against tribulation*, poznato djelo Thomasa Morea. Dvostruki predgovor naglašava korisnost djela, ali isto tako i brigu Johna Fowlera da ponudi svojim sunarodnjacima knjigu laganu za uporabu: u to vrijeme su im na raspolaganju bili samo Tottelov *in quarto* (1553) i Rastellov *in folio* (1557).¹²

Ako su neka izdanja engleskih prijevoda imala za cilj okrepu njegovih progonjenih ili prognanih sunarodnjaka, druga su imala drugačiju ulogu. To je slučaj i s *Institucijom*, čiji je originalni latinski tekst bio prvenstveno namijenjen isusovcima.

Djelo je posvećeno kardinalu Karlu Boromejskom. Nakon što je spomeo nedaće Crkve, koju pogadaju krivovjerje i raskol, Fowler naznačava želju da pomogne u okviru svojih mogućnosti. Nasljedujući onu siromašnu staricu iz Evandelja, dat će ne dva novčića nego samo jedan: izdanje Marulićeve *Institucije*. Vratio joj je njezin prvotni sjaj, ispravljajući brojne pogreške, dajući naznake patrističkih i srednjovjekovnih izvora što su nedostajale, te izabравši najljepše tiskarske znakove svoga vremena. Druga posveta, upućena isusovcima, govori nam o tome kako je Marulićeva knjiga obilato korištena u njihovim sjemeništim, te da je zbog velike popularnosti bilo gotovo nemoguće doći do kojeg primjerka. Uz to se spominje i činjenica da su izdavaču bile potrebne pune četiri godine rada da bi djelo bilo tiskano. Međutim, u cjelini je ta druga posveta obraćanje isusovcima, koji su posljednji došli u *vinograd*, nakon svih ostalih crkvenih redova, ali čija je uloga presudna u tadašnjim teškim prilikama.¹³

Stoga nećemo biti iznenađeni zamjećujući ljepotu tog izdanja. Izdavač se nije zadovoljio redigiranjem starog teksta. Naime, ukoliko usporedimo to izdanje iz 1577. s onima koja su mu prethodila, bivamo očarani njegovim

¹¹ Usp. A. F. Allison and D. M. Rogers: *A Catalogue of Catholic Books in English Printed Abroad or Secretly in England 1558 — 1640*. Arundel Press, 1956.

¹² Usp. T. More: *A dialog of Comfort*, izd. L. L. Martz and F. Manley, Yale 1978. *Prefatory matter in the 1573 edition* i bilješke 2, 3, i 7, str. 483 — 491.

¹³ Usp. izd. Marnef, gdje su ponovljene te posvete, +ij, iij i iiij, gdje se nalazi i posveta kardinalu Boromejskom, te na narednim stranicama (bez oznake paginacije) poslanica isusovcima.

skladom i ljepotom, ali i bogatstvom te znanstvenom strogošću. Konačno, u tom se izdanju *Carmen de doctrina* ne smješta na kraj knjige, nego joj se daje počasno mjesto na početku (ona upravo služi kao uvod u šest knjiga *Institucije*). Tu se, prvi put u izdanju, pojavljuje i drvorez u obliku medaljona koji prikazuje Isusa na križu, te s jedne strane njegovu majku, Djevicu Mariju, a s druge sv. Ivana, ljubljenog apostola.¹⁴

Držim da je važno spomenuti kako je to izdanje *Institucije*, koje je postalo iznimno raširenim (primjerci se nalaze u gotovo svim europskim bibliotekama) ujedno bilo istinska duhovna oporuka svog izdavača (bilo je to njegovo posljednje izdanje), ali nadasve je ono upravo izvorno englesko izdanje.

John Foulter se u Antwerpen doselio kao prognanik i većina njegovih izdanja su djela prevedena na engleski za potrebe prognanjenih katolika. Tako možemo djelu *Dialog of Comfort* pridodati *A brief form of Confession*, prevedeno sa španjolskog. *The oration against the Unlawfull Insurrection...*, upereno protiv protestanata, prevedeno po Frarinusu, te konačno *A Psalter for Catholics*.¹⁵

Bilo bi, dakle, nepravedno govoriti o nepostojanju engleskih izdanja Marulića. Antwerpen bijaše tek grad prognanstva a John Fowler bijaše izdavač utoliko ukoliko bijaše anglo-katolik i svoj je rad većim dijelom namijenio svojim zemljacima.

Međutim, ono što njegovu izdanju daje posebnu važnost jest činjenica da je služilo kao izvor i uzor svim izdanjima *Institucije* koja su uslijedila.

Napomenimo da se izdanje iz 1586. što su ga u Parizu tiskali Jérôme Marnet i udovica Cavellat vjerno nadovezuje na Fowlerovo izdanje iz 1577. Na to ukazuju sljedeći podaci:

— na naslovnoj se stranici eksplicitno navodi Fowlerovo ime, kao i citat iz *Jeremije*, 6;

— posveta kardinalu Boromejskom, s potpisom J. Fowlera;

— posveta, anonimna kao i u originalu, isusovcima;

— *Carmen de doctrina*, smještena na početku knjige, ilustrirana novim drvorezom, koji ovaj put prikazuje šest likova: Mariji i Ivanu, koji stoje s lijeve strane križa, umjetnik je dodao i Mariju Magdalenu u suzama, podno križa, te predstavnike Sanhedrina i vojnike na desnoj strani, prikazujući ih na prilično podrugljiv način.¹⁶

— konačno, nakon predgovora samog Marulića, dvije pjesme kao i u izdanju iz 1577. Prvoj je autor Jerolim Macarelli a napisana je u čast Marulića i Splita, njegova rodnog kraja; u drugoj J. Fowler govori o vrijednosti primjera što ih Marulić predočava.

¹⁴ V. prilog 2.

¹⁵ Spisak tih radova dan je u izdanju Yale, 1978, v. bilješku 13.

¹⁶ V. prilog 3.

* * *

Tim »vjernim« izdanjima, koja su reproducirajući izdanje iz 1577. ujedno i priznavala rad samog J. Fowlera, treba pridodati i druga izdanja, u kojima se namjerno izostavljalo njegovo ime.

Prvo od njih je Steelsijevo izdanje u Antwerpenu 1584. Naslovna stranica vjerno prenosi onu iz 1577, ali izostavlja »*per Ioan. Foulorum Bristolien.*« i citat iz *Jeremije*. Također je izostavljena i poslanica kardinalu Boro-mejskom, koji je preminuo 1584, ali je zadržana poslanica isusovcima. Analiza teksta pokazuje da Steelsi doslovce prenosi sve patrističke i srednjovjekovne uputnice J. Fowlera te da na početku knjige smješta *Carmen de doctrina*, ukrašenu drvorezom nove izrade, ali s istim likovima kao i u izdanju J. Fowlera.

Martin Nutius iz Antwerpena također će preuzeti Fowlerovo izdanje iz 1577. u tiskovnim ostvarenjima visokih znanstvenih i umjetničkih kriterija.

To se prvenstveno odnosi na izdanje iz 1593, koje doslovno prenosi naslovnu stranicu iz 1577. s citatom iz *Jeremije*, 6. Stječe se dojam kako je Fowlerovo ime bilo izbrisano u žurbi jer je nakon izostavljanja natpisa: »*per Johan. Foulorum Bristolien.*« ostavljeno pola praznog retka, a zadržan je sâm zarez.¹⁷ Naravno, medaljon J. Fowlera zamijenjen je onim M. Nutiusa. Ako i jest zadržana posveta isusovcima, izostavljena je ona kardinalu Boro-mejskom. Analiza teksta jasno pokazuje kako je Martin Nutius doslovno prenio tekst, s patrističkim i srednjovjekovnim uputnicama. Spomenimo još da i M. Nutius posvećuje pažnju izboru tiskanih slova (koja izgledaju potpuno ista), te da *Carmen de doctrina* također smješta na početak knjige. Prethodi joj samo drvorez, najljepši od svih kojima je bila ilustrirana. Većih je dimenzija (po prilici dvaput veći od izvornoga) i ograničava se (kao i onaj iz 1577) na dva glavna lika, Mariju i sv. Ivana, koji u molitvi stoje podno križa.¹⁸

Martinu Nutiusu dugujemo i prvo izdanje Marulićevih *Opera omnia*, tiskanih 1601; »*nunquam antehac excussa*«, mogao je on ustvrditi na naslovnoj stranici. U svom prvom dijelu ona sadrže *Instituciju* a u drugom *De fide, spe et charitate Libros septem* i *Parabolas quinquaginta*. To novo izdanje *Institucije*, još dotjeranije od onog iz 1593, doslovno prenosi Fowlerov tekst i uputnice na izvore, te ima jednako skladna slova i isti predivni drvorez iz 1593.

* * *

Moglo bi se pomisliti da će se Fowlerov primjer ovdje i zaustaviti. Već se najmanje pet izdanja (1577, 1584, 1585, 1593, 1601) moglo pripisati engleskom prognaniku, a možda ih bijaše i devet, ako vodimo računa o ponovljenim izdanjima i izdanjima spomenutim u bibliografijama.¹⁹

Tko je mogao zamisliti da će i kölnsko izdanje iz 1609. dugovati svoje bo-

¹⁷ V. priloge 4. i 5, u kojima usporedba dviju stranica pokazuje prazninu na mjestu imena J. Fowlera.

¹⁸ V. prilog 6.

¹⁹ Usp. bibliografiju što ju je dao Mirko Tomasović u *Mogućnostima* 12/1990, str. 1395–1399.

gatstvo Fowlerovu izdanju? Köln bijaše jedan od prvih gradova koji su objavili *Instituciju*, a između 1530. i 1540. možemo nabrojiti 4 izdanja (samo što je ono iz 1540. potvrđeno isključivo madridskim *Indeksom*). Naravno, moglo se pomisliti da će ona služiti kao uzori tom novom izdanju. Ništa od toga, a proučavanje izdanja iz 1609. pokazuje kako je iznova Fowlerovo izdanje uzeto za uzor. Naime, može se zaključiti:

- da ono doslovno prenosi Fowlerovu posvetu isusovcima;
- da doslovno prenosi uputnice za patrističke i srednjovjekovne citate u tekstu, koje se ne nalaze u izdanju iz 1530;
- da je, kao kod J. Fowlera, na početku teksta smještena *Carmen de doctrina*, ali bez drvoreza;
- na koncu, da je izabrano mnogo ljepše tiskarsko znakovlje od onog upotrijebljenog u prethodnim kölnskim izdanjima.

Tvrđnja kako sva ta izdanja *Institucije* iz Antwerpena, Pariza i Kölna svoju svježinu, znanstvenu vrijednost, pa čak i ljepotu duguju Fowlerovu izdanju, za nas je neosporna činjenica.

Jedno pitanje ipak ostaje otvoreno. Zašto su sva izdanja, najprije Steel-sijevo, zatim Nutiusovo, te na koncu ono kölnsko, s toliko pažnje (a ponekad čak i žurbe) izostavljala svako spominjanje J. Fowlera?

Jer, nije puki slučaj ako je to ime izostavljeno s naslovne stranice (na kojoj se spominjao ispravljajući rad J. Fowlera) i ako je izostavljena posveta kardinalu Boromejskom (u kojoj se na dva mjesta spominje J. Fowler). Konačno, izostavljena je i pjesma J. Fowlera. Zadržana je samo posveta isusovcima — u kojoj se njegovo ime nigdje ne spominje.

Teško je povjerovati kako bi se radilo o piratskim izdanjima: kuća Fowler nestala je zajedno sa svojim osnivačem, a on sâm predstavljao je svoj rad kao dar progonoj crkvi. Možemo međutim pretpostaviti da su izdavači iz Antwerpena i Kölna vodili računa o raspačavanju *Institucije* u samoj Engleskoj. Osim toga, bilo je jasno da bi ime Johna Fowlera, veoma poznato u kulturnim sredinama Otoka, zasigurno privuklo pažnju kraljevske policije. Trebalo je dakle izbrisati njegov trag sa svakog mjesta na kojem bi moglo biti zamijećeno, a prvenstveno s naslovne stranice i posvete kardinalu Boromejskom. Isti izdavači su se također potrudili da posvetu isusovcima smjeste iza Marulićeve posvete Jerolimu Čipiku, ne bi li time postala manje primjetna. No to je još samo pretpostavka, koju će proučavanje izdavača Steel-sija, Nutiusa i B. Gualtherusa iz Kölna potvrditi ili pobiti.

ZAKLJUČAK

Ova kratka studija unatoč svom naslovu nije i ne može biti ništa drugo nego polazna točka budućeg istraživanja. Neosporna je činjenica da su Marulićeva djela objavljivana i čitana u Engleskoj, a možda su poslužila i kao uzor nekim engleskim piscima. Stoga ona dokazuje kako Engleska nikad nije bila nezainteresirana za Marulićevo djelo.

Kralj Henrik VIII. ostavio je na njemu vlastoručne bilješke. Prognani profesor Oxfordskog sveučilišta ostvario je najznanstvenije, najzauzetije i

najljepše izdanje *Institucije*, koje je služilo kao uzor pri tiskanju novih izdanja.

Sin vojvode od Norfolka, najznačajnije ličnosti Engleske nakon kraljice, odabrao je *Carmen de doctrina* da bi je pjesnički preveo; taj prijevod smješten je na početku jednog od Landsbergovih izdanja. U njemu je prevodilac pronašao utjehu i snagu neophodnu za podnošenje desetogodišnjeg mučeništva. Sve to *Instituciji* i njezinu autoru služi na slavu.

Stoga će mi biti dopušteno da citiram dvostih trogirskoga nadbiskupa Jerolima Macarellija iz pjesme koja je od samoga početka pratila *Instituciju*:

*Neka se takvim sinom dalmatinska ponosi zemlja,
Stari nek likuje grad — čiji je građanin — Split!*

(Prijevod stihova: B. Glavičić)

A caveat to the Reader.

Hence Venus idle ympe, hence, hence in haste,
Here is no place for Cupids fancies blinde:
All wanton eyes and eares which are vchaste,
Are here vnlike their base content to finde:
For only such as vertue haue imbrafte
May here learne how to loue, so liue, to dye,
And after death to scale the lotic skye.

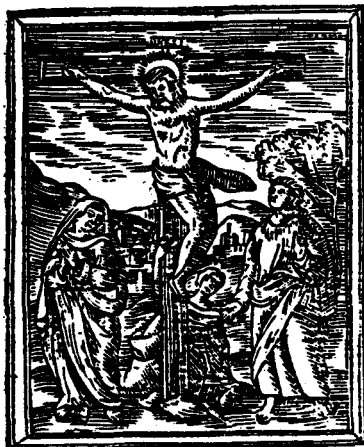
Another to the same effect.

Who so in quiet calme of conscience cleare,
Haue vewde with sound aduise worlds wauering
And seeke the snares, the cares, the sorry cheare, (loies):
The hopes, the hap, the feares the great annoyce:
Which daylie doo to worldlie mindes betall,
And fortune glad, and tad would daunt withall,

Let them draw nere this Pamphlet to peruse,
And they shall see the lawes of perfect loue:
How sinne to shun, and Godlie liue to chuse,
Which done: If they the weedes of vice remoue,
And sow the seedes of vertue here in grace,
They may well hope in heauen to haue a place.

**A DIALOGVE BETWIXT A
Chrftian, and Chrif hanging on
the Croffe.**

Written into Latine by *Marcus Marullus*, &c
Translated into English.

CHRISTIAN.

A Sweet soveraigne God, why mortall limmes,
Vpon thee didst thou take
And flyding downe from toppes of skye,
in earth thy dwelling make.

A 4

CHRIST.

The quenchlesse fire, the vglie darke,
 which neuer shall abate:
 The gnawing worme for aye, for aye,
 the bitter wretched state.
 The grisly groanes, the sorrowes sharpe,
 the wofull weal-aday:
 The endles plaints, the cursed ill,
 which neuer will away.
 For such paines rest, for those whome now,
 lewd lust (which lasts small while)
 Enjoy, and with false flattering snares,
 deceitfully beguile.
 To greedy wretches vannting wealth,
 to sleuthfull sluggards ease:
 And cursed Venus chamber worke,
 the wanton crew to please.
 Sweet wine and daintie cates to such,
 as in their panch delight:
 Pompe to the proude, and spoiles to such,
 as hardie are in fight.
 The haplesse route inticed thus,
 with these decaitfull traines:
 Mindlesse of sauing health doo fall,
 to vtter wracke and paines.
 And neyther heare my counsaile good,
 nor seeke to follow me:
 And to conclude feare not my doome,
 how sharp so ere it be.
 That dreadful doome, when ere at last,
 that dismall day befall:
 That day of wrath, that day of wrake,
 and hugie storme with all.
 When of the shaken firmament,
 the hidious clashing sound:

Shall

Shall trouble stars with tumbings swift,
 and dash their globes on ground.
 When as the moone with blood-red lampe,
 the people shall affright:
 And globe of Sunne draw in his beames
 depriuing men of light.
 When all shall dread, and all the world,
 at once shall shaken be
 So as the quiers Angelicall,
 men may amazed see.
 Fire shall consume the world with noyse,
 and crackling flash of flame:
 And earth and sea, and burning lampe,
 of fierie lump shall frame.
 Straight waies with dreadfull maiestie,
 with powre and vertue great.
 Come I, and on a glistering cloud,
 will sit in iudgment seat:
 There many thousands shall of Saints,
 roundly inuiron me:
 Yea there of glorious Angels bright,
 shal many thousands be.
 Forthwith the Trumpet from aboue,
 shall gaslie noite found out:
 Renting the earth, and rayling vp,
 the low infernal rout.
 Then by and by shall all the dead,
 all vP together rise:
 Whome earth so great, in womb so wide,
 did heretofore comprise.
 The multitude reuiued shall,
 before my throne be pret:
 Expecting there, with trembling feare,
 my dreadfull doome and heft.

For

CHRIST.
That earthly man, whom error foule,
had fondly led a fray:
By me might learn how he to heauen,
might take the right way.

CHRISTIAN.
What forced thee, who alway wert,
from euery sinne so pure.
Such grievous paines, and death with all,
so glaiely to endure.

CHRIST.
The loue I bare to man that him,
whom sinne had clogged so:
Our blood (by clearing well) might make,
about the stars to goe.

CHRISTIAN.
Why be thy armes so spread abroad,
and stretched out so farre?
And what the cause (sweet Christ) thy feete,
so close conioyned are.

CHRIST.
Cause euerie where from euery coast,
I diuers nationis call:
And in one faith, with steadfast league,
I do conioyne them all.

CHRISTIAN.
But why with bended necke dost thou,
so bend thy selfe likewise:
And so on earth fast fixed fast,
thy countenance and eyes.

CHRIST.
I monish men, that they may shun,
with penish pride to sicke
And humbled necks, with sacred yoaue,
to daunt and gouerne well.

CHRISTIAN.
Why is thy body naked so:
and wherefore is thy hie:

So dry and leane? and all thy limmes
so stiffe and stark to view?

CHRIST.
I would that ryot of the world,
should hartfull seeme to thee:
And that thou wouldst feele hunger, thirst,
and pore estate with me.

CHRISTIAN.
But whitish veyethy, slender loines,
doth compasse round about:
Doth hidden part admonish ought,
resolue I pray this doubt.

CHRIST.
Learne thou hereby that bodie chaste,
doe greatly me delight:
And that I loath that lawles lone
disclose foule things to fight.

CHRISTIAN.
What doo thy blowes, besettinges, tautes,
and cruell scourging, tell?
With Crowne of thornes, and (of the Crosse)
the other tormentes tel.

CHRIST.
That he must suffer each offence,
and offer no annoy:
Which quiet peace about the stars,
desireth to enjoy.

Life is but short, the labour light,
most wished is the pay:
The benefite is infinite,
which neuer shall decay.

But now if great rewards doe not,
at all wish some pecunie:
Yet let them leare the banishment,
of euer during Gayle.

So.

The

For nothing shall be vniuersall,
nor hid: nor secret ought:
No not the thing which any haue,
committed in their thought.

There shall desert receiue reward,
the life which liues for aye:
Or els the death which neuer more,
shall haue a dying day.

Go too then wretches whom as yet,
lewd error fettereth close
Whilst that you may of fettered feete,
the gins and chaines vnloose.

Watch well that deadlie sleepe do not,
your waking eyes oppresse:
Lest endles day of latest time,
you slumbring do possesse.

Behold with how swift course the times,
doo slip and slide away:
And how the flying houre admits,
no manner let or stay.

Happie is he who still his life,
doth well and Godly spend:
And thinks withall it shall forthwith,
and in a moment end.

*Conuertanter qui
oderunt Syon.*

* THE TABLE OF THE PRINCIPALL titles in this Epistle of our Saviour Iesus, containing the chiefe and speciallest matters thereof.

1 AN Epistle or exhortation of Iesus Christ to the soule that is deuoutly affected.

Folio. 1

2 A rule of spirituall life. fol. 23

3 How we must mortefie all vnlawfull desires and wicked inclinations, fol. 28

4 How a man ought to gouerne his tongue. fol. 32

5 Of the contemplatiue life, which is wholly withdrawne from the cares and affaires of this this present world. fol. 35

6 How we ought to iudge no man. fol. 38

7 How we ought to fight against vice. fol. 43

8 How we must flie the occasion of temptation. fol. 67

9 When the spirituall temptations are to be conquered. fol. 70

10 How we ought to take heed of enuy. fol. 77

11 How we must flie singularitic. fol. ibid.

12 Of the honor, reuerence & worship which we ought to exhibite to the mother of God fol. 79.

13. Of sensible deuotion. fol. 84

14 How we must prepare our selues when we come

MARCI MARVLI GAR- MEN DE DOCTRINA

Domini nostri Iesu Christi pen-
dentis in Cruce.

Christianus interrogat: Christus
respondet.

Christianus **S**umme Deus, quare mortales induis artus,
Et terris, cæli lapsus ab arce, colis?
Christus. **V**t per me terrenis homo, quem torserat error,
Ad cælum recta disceret ire via.
Christianus **Q**uid te, qui semper procul esses crimine ab omni,
Velle pati penitus compulsi: atque necem?
Christus. **E**rga ipsum pietas. ut quem sua culpa grauabat,
Lustratum noster ferret, in astra iuor.
Christianus **Q**uare expansa tibi tenduntur brachia? quare
Consercim iuncti sunt tibi, Christe, pedes?
Christus. **H**inc illinc quoniam diuersis conuoco Gentes,
Inq̄ vnâ stabili fœdere iungo fidem.

Sed

MARCI MARVLI CARMEN

DE DOCTRINA DOMINI nostri Iesu Christi penden- tis in Cruce.

Christianus interrogat: Christus respondet.

- Christia. **S**ummus Deus, qui vix mortales induis artus,
Et terrae caeli lapsus ab arce, colis?
Christus. *Vix per me terrenus homo, quem torserit error,
Ad caelum recta disceres ire via.*
- Christia. *Quid te, qui semper procul esses crimine ab omni,
Velle pati poenas compulsi atque necem?*
- Christus. *Erga ipsum pietas, ut quem sua culpa gravabit,
Lustratum noster ferret in astra cruor.*
- Christia. *Quare expansa tibi tenentur brachia? quare
Confertim incl. sunt tibi, Christe, pedes?*
- Christus. *Hinc illinc quoniam diversas conuocis Omnes,
Inq; nam stabili saeculae iungo fidem.*
- Christia. *Sed cur demissa pariter cernit. reclinatus,
Sic defixa tenes ora, oculisque solo?*
- Christus. *Mortales monco, non inuigescere fastu,
Sed submissi pio colla domare iugo.*
- Christia. *Quae causae est nudi tibi corporis? arida quare
Stas vultu mitis, membr. ique secca rigens?*

M. MARVLI SPALATENSIS

DICTORVM FACTORVMQUE
MEMORABILIVM
LIBRI SEX;

Sive,

De bene beateq; viuendi institutione ad normam vitæ
Sanctorum vtriusque Testamenti, collecti
atque in ordinem digesti:

*Infnitis mendis diligenter repurgati, atque SS. Patrum locis
sigillatim appositis insigniti, per Ioan. Foulerū Bristolien.*

Ierem. 6.

Interrogate de semitis antiquis, quæ sit via bona, &
ambulate in ea: & inuenietis refrigeriū animabus vestris.

ANTVERPIÆ,
Apud eundem Iohan. Foulerum.

M. D. LXXVII.
CVM PRIVILEGIO.

*Ge 458
A.*

M. MARVLI SPALATENSIS VICTORVM FACTORVMQVE MEMORABILIVM

Sums B. M. V. Sive, in Schönhal

De bene beateque viuendi institutione ad normam vitæ
Sanctorum vtriusque Testamenti & collecti
atque in ordinem digesti :

*In finitissimis mendis diligenter & persurgati, atque SS. Patrum locis
sigillationis appositæ insigniti,*

Ierem. 6.

Interrogate de semitis antiquis, quæ sit via bona, & ambulate in
ea: & inuenietis refrigerium animabus vestris.

M. Erasmus

Beaufortus & Co. & Co.

F. Barthol.

Official: G. H. K.

ANTVERPIÆ
Excudebat Martinus Nutius
A.º. 1593.

MARCI MARVLI CAR-
MEN DE DOCTRINA
Domini nostri Iesu Christi
pendentis in Cruce.

Christianus interrogat :
Christus respondet.

- Christianus **S**umme Deus, quare mortales induis artus,
Et terras, cali lapsus ab arce, colis?
Christus. *Ut per me terrenus homo, quem torserat error,
Ad cœlum recta disceret ire via.*
- Christianus *Quid te, qui semper procul esses crimine ab omni,
Velle pati poenas compulsi atque necem?*
Christus. *Erga ipsum pietas, ut quem sua culpa grauabat,
Iustratum noster ferret in astra cruor.*
- Christianus *Quare expansa tibi tenduntur brachia? quare
Consertim iuncti sunt tibi, Christe, pedes?*
Christus. *Nunc illinc quoniam diuersas conuoco Gentes,*